

18 Μαΐου 2016

**Το τέλος μιας σχέσης:
Μεγάλη Βρετανία και Ελλάδα μετά το Brexit**

Α. Χαρτογράφηση του τέλους μιας σχέσης

Τα διαζύγια, οι διαλύσεις κοινοπραξίας και η κατάργηση οριζόντιων ιδιοκτησιών είναι επικερδή μόνο για τους δικηγόρους. Το κόστος δεν το υφίστανται μόνο οι βασικοί αντίδικοι. Στα διαζύγια μπορούν να τα πληρώσουν τα παιδιά, στην διάλυση κοινοπραξίας οι μικρότεροι συνεταίροι, στην κατάργηση οριζόντιας ιδιοκτησίας θα μπορούσε σε ακραία περίπτωση να γκρεμιστεί και η πολυκατοικία και να ξεσπιτωθούν όλοι.

Τα παραδείγματα αποχώρησης κρατών από μορφές συνύπαρξης είναι περιορισμένα και όχι ενθαρρυντικά: Η διάλυση της Τσεχοσλοβακίας ήταν συναινετική, η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης συνοδεύτηκε από αναταράξεις και αυτή της Γιουγκοσλαβίας από εμφύλιο πόλεμο. Πιο παλιά, η εγκατάλειψη της Λατινικής Νομισματικής Ένωσης τον 19^ο αιώνα οδήγησε την πτώση των οικονομιών σε ύφεση.

Οι Έλληνες όταν σκέφτονται τι σημαίνει για αυτούς το Brexit – η έξοδος της Μεγάλης Βρετανίας² από την Ευρωπαϊκή Ένωση μετά από παραμονή 43 ετών – είναι λογικό να βλέπουν τους εαυτούς τους στους χαμένους του τέλους εκείνης της σχέσης: τα μικρά παιδιά του διαζυγίου, του συνεταίρου που μένει άνεργος, του κατοίκου που χάνει το σπίτι του. Το ότι μόνο ένα γράμμα διακρίνει το Brexit από το Grexit δεν κάνει τα πράγματα καλύτερα: οι συνειρμοί προκύπτουν άμεσα και σχεδόν αυτόματα.

Τι πραγματικά σημαίνει για τους Έλληνες αν τελικά οι Βρετανοί ψηφοφόροι (μαζί με λίγους Κύπριους, Αυστραλούς και Ιρλανδούς που κατοικούν εκεί και θα ψηφίσουν, αλλά χωρίς το 1,2 εκ Βρετανών που κατοικούν στην Ευρώπη αλλά δεν επιτρέπεται να ψηφίσουν³), αποφασίσουν «Leave» στις 23 Ιουνίου 2016; Αρνητική ψήφος στο Βρετανικό δημοψήφισμα του 2016 θα αλλάξει τον ρου της ιστορίας με τρόπο που δεν τον άλλαξε το Ελληνικό του 2015.

Το κείμενο που ακολουθεί αποπειράται να φτάσει 'εκεί που δεν τολμούν οι χαρτορίχτρες'⁴: να δώσει μια εικόνα τι σημαίνει για εμάς στην Ελλάδα ένα Brexit. Μερικές επιπτώσεις είναι άμεσες και αφορούν την διμερή σχέση Ελλάδας/Βρετανίας. Ένα Brexit όμως θα λειτουργήσει καταλυτικά στην Ευρώπη – αλλάζοντας ριζικά το τι θα είναι και πώς θα λειτουργεί η ΕΕ. Η Ελλάδα θα επηρεαστεί από τις δευτερογενείς επιπτώσεις του Brexit στην ΕΕ περισσότερο από ότι τις άμεσες. Η ανάλυση εξετάζει κατά σειράν και τα δύο.

Οι εξελίξεις θα ξετυλιχτούν σε τέσσερις χρονικούς ορίζοντες: Πρώτον, μερικές επιπτώσεις προκύπτουν απλώς και από το ότι διεξάγεται δημοψήφισμα – ασχέτως αποτελέσματος. Δεύτερον, μια ψήφος Leave θα οδηγήσει σε άμεσο σοκ που θα χαρακτηρίσει την περίοδο των πρώτων μηνών, ώσπου να επιλέξουν τη στρατηγική τους οι δύο πλευρές. Η περίοδος διαπραγματεύσεων ακολουθεί: Σύμφωνα με το άρθρο 50 της Συνθήκης της ΕΕ αυτό διαρκεί 'ως 2 χρόνια'⁵. Μετά τα δύο χρόνια

¹ Επίκουρος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Visiting Senior Fellow στο London School of Economics.

² Το κείμενο αναφέρεται σε Μεγάλη Βρετανία (ΜΒ) παρά Ηνωμένο Βασίλειο (ΗΒ) καθότι ειδικοί παράγοντες θα κυριαρχούν στην Ιρλανδία.

³ Όσοι από αυτούς είναι εκτός ΗΒ πάνω από 15 χρόνια.

⁴ Κάτι σαν 'Ο Γέρων Παΐσιος συναντά τον Αιδεσιμώτατο Paisley'.

⁵ Επειδή η περίοδος 2 ετών θεωρείται ασφυκτική, είναι πιθανόν να καθυστερήσει η επίσημη έναρξη της διαδικασίας του άρθρου 50.

εισερχόμαστε σε νομικά αχαρτογράφητα νερά. Η ουσία του Brexit θα κριθεί τότε, όταν πια έχει επιλεγεί και εφαρμόζεται το μοντέλο σχέσεων. Το Βρετανικό Υπουργείο Οικονομικών επέλεξε να θέσει χρονικό όριο το 2030 στην δημοσίευση της δικής του προβολής των επιπτώσεων του Brexit, εκτιμώντας ότι η πλήρης προσαρμογή απαιτεί περί τα 10-12 χρόνια⁶. Τέλος, υπάρχει αυτό που η Γάλλοι ιστορικοί αποκαλούν *La Longue Durée*, η πολύ μακρά ιστορική περίοδος, όταν κυριαρχούν γεωστρατηγικοί παράγοντες. Την Βρετανία εισήγαγε στην Ευρωπαϊκή ιστορία ο Ιούλιος Καίσαρ. Το κατά πόσον η απομάκρυνση τώρα, πέρα από την αρχική παγωμάρα θα έχει και τον χαρακτήρα μονιμότερης αποστασιοποίησης, απομένει να το δούμε. Αυτό θα επηρεάσει τόσο την ίδια, όσο και τον χαρακτήρα και το μέλλον της ΕΕ μετά τον πρώτο της ακρωτηριασμό.

Το κείμενο ανταποκρίνεται στο σύνθετο του θέματος αξιοποιώντας δύο πίνακες: Η επόμενη ενότητα επεξηγεί τον πρώτο, τα ενδεχόμενα του Brexit – τι θα μπορούσε να γίνει στην Βρετανία και τις επιπτώσεις που θα είχε αυτό στην Ευρώπη, από τώρα στο απώτατο μέλλον. Ακολουθώντας, η ίδια δομή χρησιμοποιείται για εξέταση του τι θα μπορούσαν να σημαίνουν αυτές οι εξελίξεις για την Ελλάδα – τόσο στις διμερείς της σχέσεις με την Βρετανία όσο και με την σχέση της με την αλλαγμένη Ευρώπη. Το τέλος επανέρχεται στο σημείο αφετηρίας – την σχέση Brexit και Grexit και το πώς αλλάζει η ελληνική πλοήγηση σε ένα μετα-Brexit κόσμο.

Β. Τι σημαίνει Brexit, ακριβώς; Πίνακας 1

Το Brexit σημαίνει ότι το Stay μειοψηφεί στις 23 Ιουνίου. Αυτό αναιρεί το δημοψήφισμα του 1975 που έβαλε την Βρετανία στην ΕΕ (μετά από δύο απορρίψεις) και αλλάζει την Ιστορία: Θα είναι το πρώτο βήμα προς αντίθετη κατεύθυνση σε μια συνεχή πορεία Ευρωπαϊκή ολοκλήρωσης. Η πορεία αυτή άρχισε το 1951 (συνθήκη για τον Χάλυβα), πέρασε από τον σχηματισμό της ΕΟΚ των έξι, και συνεχείς διευρύνσεις, η πρώτη από τις οποίες ήταν της Βρετανίας το 1973 και η τελευταία της Κροατίας ως το 28^ο μέλος της ΕΕ το 2013⁷.

Τα πρώτα αποτελέσματα του Brexit είναι ήδη ορατά **πριν τον Ιούνιο**. Αντί η προσφυγή στην λαό να ενώσει το κυβερνών Συντηρητικό κόμμα, το διχάζει (πιθανόν αμετάκλητα). Η Ευρώπη μετρά ήδη στα αρνητικά την επισημοποίηση των δύο ταχυτήτων, με την επίσημη παραδοχή για πρώτη φορά ότι ένα Κράτος Μέλος δεν συντηρεί ως τελικό του στόχο την ‘διαρκώς στενότερη Ένωση’ (ever closer Union).

Αν προκύψει Leave, το παιχνίδι θα αρχίσει με τα καλά με το **Άμεσο Σοκ** στις 24 Ιουνίου. Και οι δύο πλευρές, προκειμένου να ξορκίσουν το όχι, επιμελώς απέφυγαν να προγραμματίσουν κάτι – έστω και σαν θεωρητικό σχέδιο - για αυτό το ενδεχόμενο⁸. Ταυτόχρονα, όμως, τα ‘τεχνοκρατικά’ επιχειρήματα υπέρ του stay ήταν συντριπτικά και τα βιογραφικά της συγχορδίας των υποστηρικτών του εντυπωσιακά. Αυτά σε όρους αγοράς θα μεταφραστούν σε τεράστιο σοκ και πανικό διόρθωσης, καθώς οι αγορές που είχαν πειστεί και προεξοφλήσει το αντίθετο, θα σπεύδουν να διορθώσουν τη στάση τους. Η προοπτική Grexit είχε σημαντικό αντίκτυπο στις χρηματοοικονομικές αγορές, παρά την πολύ μικρότερη εμβέλεια. Γυρίζοντας στην Ευρώπη, είναι σίγουρο ότι η πρώτη αντίδραση θα είναι νομιμόφρονες εκδηλώσεις ευρωπροσέλλωσης. Αυτές σύντομα όμως θα πλαισιωθούν με πίεση για αντίστοιχα δημοψηφίσματα αλλού⁹.

⁶ Η προβολή κατέληξε ότι μια αρνητική απόφαση θα κοστίσει στο μέσο νοικοκυριό κατά 4500 λίρες τον χρόνο το 2030 σε σχέση με το σενάριο παραμονής. το <https://www.gov.uk/government/publications/hm-treasury-analysis-the-long-term-economic-impact-of-eu-membership-and-the-alternatives>

⁷ Προσανατολισμός για τα βασικά στην ειδική ιστοσελίδα του BBC <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-32810887>.

⁸ Η πλευρά του Leave έχει πεί ότι θα καταψηφιστεί το European Communities Act (1975) το οποίο αναγνωρίζει ότι υπερισχύει το ευρωπαϊκό δίκαιο. Κατόπιν αυτού θα ‘ξηλώνεται το πουλόβερ’, λίγο-λίγο. Στο μεταξύ θα ισχύει το κοινοτικό κεκτημένο.

⁹ Στο Financial Times, δημοσκόπηση δείχνει ότι πλειοψηφία στην Ευρώπη θα ήθελε δημοψήφισμα στην χώρα τους, στο οποίο όμως θα ψήφιζαν παραμονή....

Πίνακας 1: Τα ενδεχόμενα του Brexit – Μεγάλη Βρετανία και Ευρώπη, ανά χρονικό ορίζοντα

Χρονικός ορίζοντας	Πρωτογενείς Επιπτώσεις στην Μεγάλη Βρετανία	Δευτερογενείς Επιπτώσεις στην ΕΕ
Το δημοψήφισμα (-23 Ιουνίου)	Αβεβαιότητα περιορίζει μεγέθυνση Διχασμός στο Συντηρητικό κόμμα	Επισημοποίηση δύο ταχυτήτων Επαναστοχασμός ρόλων και στόχων;
Το Σοκ: Άμεση επίπτωση (καλοκαίρι 2016)	Πτώση στερλίνας Πρεξόφληση αρνητικών εξελίξεων Πολιτικές εξελίξεις – αλλαγή Π/Θ; Ζυμώσεις σε Σκωτία/Β. Ιρλανδία	Τραπεζικές αναδιατάξεις χαρτοφυλακίων Επιφανειακή ευρωπροσέλωση Πίεση για δημοψηφίσματα σε ευρωσκεπτικιστικές χώρες.
Η Διαπραγμάτευση (-τέλη 2018;)	Αύξηση επιτοκίων. Πιθανό ‘ξεφούσκωμα’ αγοράς κατοικίας. Αναζήτηση μοντέλου για σχέση με ΕΕ: Ενεργοποίηση άρθρου 50 συνθήκης Μετά δύο χρόνια ΚΜ αποκτούν βέτο Αβεβαιότητα – Επενδύσεις ↓ Μετεγκατάσταση εταιρειών Ξεφούσκωμα αγοράς κατοικίας; Ανεξαρτητοποίηση περιφερειών;	Πρώτο βήμα προς τα πίσω από 1950. Αδυναμία νέων πρωτοβουλιών Σκλήρυνση στάσης για περιορισμό διάλυσης (no free rider) Ανακατάταξη εντός ΕΕ Ευρωπαίους/ και μη Υπερ/κατά ελευθερίας αγοράς Επιπτώσεις σε ευρώ
Η Μεσοπρόθεσμη κατάληξη (2018-2030)	Σωρευτική μείωση εισοδήματος 1,5- 9% ΑΕΠ. Αναλόγως μοντέλου: διαφορετική συνεισφορά σε ΕΕ, συμμετοχή σε κοινή αγορά προϊόντων, υπηρεσιών, ελεύθερη διακίνηση εργαζομένων, λοιπά θέματα. Εναλλακτικά μοντέλα: <ul style="list-style-type: none"> • Νορβηγία – σχεδόν σαν μέλος • Ελβετία – a la carte • Τουρκία – προϊόντα μόνο • Καναδάς – νέα συνθήκη • ΔΟΕ – σαν κάθε άλλο κράτος Εναλλακτικά σενάρια από αύξηση ευημερίας ως οπισθοδρόμηση Κατάτμηση ΗΒ;	Στενά οικονομικές επιπτώσεις <ul style="list-style-type: none"> - Συμμετοχή προϋπολογισμού ΗΒ ↓ - Χρηματοοικονομικά προς Φραγκφούρτη - Μείωση διεθνούς ρυθμού ανάπτυξης; Μεταβολές στην λειτουργία της ΕΕ: <ul style="list-style-type: none"> - Αναστελέχωση υπηρεσιών - Λιγότερο ανοικτή στην παγκοσμιοποίηση - Περιορισμός εξωτερικής επιρροής Πολιτική στάση – δύο σενάρια Α) Χαλάρωση - υποχώρηση σε πίεση σκεπτικιστικών ή Β) Ενδυνάμωση ‘σκληρού πυρήνα’ - Συμμαχία των προθύμων-. Τάσεις αποκέντρωσης (Βέλγιο, Ισπανία, Κορσική). Ο ΓερμανοΓαλλικός άξονας;
Γεωστρατηγική: Η Μακρά περίοδος. Σχέσεις με ΕΕ / Ρωσία / ΗΠΑ	Νέο σημείο ισορροπίας στον διεθνή καταμερισμό εργασίας ή Νέα αστάθεια & Εμπορικοί πόλεμοι Η Μεγάλη Βρετανία αναζητεί ρόλο ως ευρωπαϊκή δύναμη; Η Μεγάλη Βρετανία ανοίγεται στον κόσμο και εγκαταλείπει την Ευρώπη; Άλλος ένας μεσαίος παίκτης στην παγκόσμια σκακιέρα χωρίς ιδιαίτερη επιρροή;	Η Ενωμένη Ευρώπη αυτόνομος παίκτης μεταξύ ΗΠΑ και Ρωσίας; ή Η ΕΕ διαλύεται (σε πόσα κομμάτια); Αναβίωση περιόδου συμμαχιών προ Α΄ Παγκ. Πολέμου; ...

Το ξεπέραςμα του άμεσου σοκ οδηγεί στην **περίοδο διαπραγμάτευσης**. Αυτή θα γίνει με βάση το άρθρο 50 της Συνθήκης που, σύμφωνα με πολλούς, γράφτηκε προκειμένου να μην χρησιμοποιηθεί ποτέ. Η διαπραγμάτευση διαρκεί ‘ως δύο χρόνια’, κατά την διάρκεια των οποίων αποφάσεις λαμβάνονται με ‘ενισχυμένη πλειοψηφία’. Μετά τα δύο χρόνια, θα απαιτείται ομοφωνία – το οποίο σημαίνει ότι η κάθε χώρα αποκτά βέτο για αξιοποίηση προς ίδιο όφελος. Αφού κανείς δεν πιστεύει ότι αρκούν δύο χρόνια για τον όγκο της δουλειάς, στην πράξη θα ισχύσει η ομοφωνία. Ως αντικείμενο της θεωρίας παιγνίων, ένα παιχνίδι με 28 παίκτες, ο καθένας από τους οποίους έχει

βέτο, είναι απίθανο να έχει λύση¹⁰. Από την πλευρά της ΕΕ, θα καταβληθεί προσπάθεια να 'κλείσει η πόρτα εξόδου' για άλλους επίδοξους δραπετές. Ζυμώσεις θα οδηγήσουν σε ανακατατάξεις στην ΕΕ μεταξύ Ευρωπαίων και μη, θιασωτών της ελεύθερης αγοράς και υποστηρικτών του παρεμβατικού κράτους. Σε κάθε περίπτωση θα κυριαρχήσει εσωστρέφεια και απέχθεια στην ανάληψη νέων πρωτοβουλιών. Η παραμονή της Βρετανίας επί 40 χρόνια στην ΕΕ σημαίνει ότι το 1/6 της ισχύουσας βρετανικής νομοθεσίας θα πρέπει να αναθεωρηθεί και να τεθεί σε νέες βάσεις – μια γιγάντια προσπάθεια: 12 χιλιάδες νομικά κείμενα προέλευσης σε πλήθος αντικείμενα της καθημερινότητας και της οικονομικής ζωής ΕΕ θα πρέπει να ξαναγραφτούν – πέρα από τις μεγάλες υπαρκτές επιλογές για το μοντέλο συνύπαρξης¹¹. Η αποχώρηση από την ΕΕ θέτει πιο σύνθετα νομικά και οικονομικά θέματα από ότι, π.χ., η αποαποικιοποίηση της Ινδίας ή της Αφρικής παλαιότερα.

Το νέο μοντέλο συνύπαρξης 2018-2030. Σήμερα το στρατόπεδο του Brexit, σκόπιμα, δεν συγκεκριμενοποιεί το μοντέλο σχέσεων με την ΕΕ που επιθυμεί. Αυτό θα είναι αντικείμενο της διαπραγμάτευσης. Τα μοντέλα που προσφέρονται είναι (κατά σειρά αυξανόμενης απόστασης από πλήρες μέλος):

- *‘Νορβηγία’* - Συμμετοχή σχεδόν σαν κανονικό Κράτος-Μέλος με κάποιες εξαιρέσεις (αλιεία, πετρέλαιο). Κανονική οικονομική συνδρομή στην ΕΕ αλλά χωρίς συμμετοχή στις αποφάσεις. Ελεύθερη διακίνηση εργαζομένων από ΕΕ.
- *‘Ελβετία’* – Ευρώπη *à la carte*. Συμμετοχή στις περισσότερες διεργασίες κατόπιν διμερών συμφωνιών κατόπιν διαπραγματεύσεων¹². Κεντρικός πυλώνας της συνολικής σχέσης ήταν η ελεύθερη διακίνηση εργαζομένων, την οποία όμως το ελβετικό δημοψήφισμα του 2014 απέρριψε, ανατρέποντας την βάση όλων των συμφωνιών. Η ΕΕ ακόμη αναζητεί το πώς θα αντιδράσει.
- *‘Τουρκία’* – Ευρώπη προϊόντων, όχι υπηρεσιών. Συμμετοχή στην ενιαία αγορά για προϊόντα (κοινός δασμός), όχι για υπηρεσίες.
- *‘Καναδάς’* . Ειδική συνθήκη μεταξύ ΕΕ και Καναδά κανονίζει θέματα εμπορίου¹³. Ο χρηματοπιστωτικός τομέας δεν περιλαμβάνεται (!), όπως και η εναρμόνιση προδιαγραφών προϊόντων (εξ ου και το θέμα με το όνομα της φέτας. Μεγαλύτερη ελευθερία κίνησης επιχειρήσεων, όχι εργαζομένων.
- *‘ΠΟΕ - WTO’*. Η Βρετανία αντιμετωπίζεται ως οποιοδήποτε άλλος κράτος που έχει υπογράψει την συνθήκη του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου.

Η Επιλογή μοντέλου έτσι θα επηρεάσει ριζικά μια σειρά από παραμέτρους απαραίτητες για να αξιολογηθεί η επίπτωση του Brexit:

- ✓ Την εξέλιξη της πορείας του ΑΕΠ. Οικονομικές εκτιμήσεις ποικίλουν από απώλεια 1 ως 9% του ΑΕΠ ως το 2030, σε σχέση με την συνέχιση εντός ΕΕ, χωρίς να υπολογίζεται η αναστάτωση της μεταβατικής περιόδου.
- ✓ Την έκταση συμμετοχής της Βρετανίας στον Ευρωπαϊκό Προϋπολογισμό, και τον τρόπο αναπλήρωσης ευρωπαϊκών προγραμμάτων για θέματα όπως γεωργικές ενισχύσεις, περιβάλλον, έρευνα, περιφερειακή πολιτική. Η καθαρή συμμετοχή της Βρετανίας στον προϋπολογισμό της ΕΕ, περί τα 5 δις ευρώ, είναι περί το 11% του συνόλου¹⁴.

¹⁰ Πιθανότατα ο κ. Βαρουφάκης να (νομίζει ότι) την έχει βρει ήδη – που εξηγεί και την επαγγελματική του αξιοποίηση από Βρετανικό κόμμα...

¹¹ Τα νομικά του Brexit στην ιστοσελίδα <http://www.allenoverly.com/news/en-gb/articles/Pages/Brexit.aspx>

¹² Η Ελβετία είναι μέλος της ΕΕΤΑ. Διμερείς συμφωνίες με την ΕΕ υπάρχουν για Γεωργία, Έρευνα, την συνθήκη Σένγκεν, την έρευνα, το άσυλο κοκ.

¹³ Comprehensive Economic and Trade Agreement (CETA). Συμφωνήθηκε το 2014 και αναμένει έγκριση από τα Κοινοβούλια των ΚΜ της ΕΕ. <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ceta/>

¹⁴ Η Βρετανία πληρώνει ένα ποσό στην προϋπολογισμό, ενώ από την εποχή της κ. Θάτσερ της επιστρέφονται ποσά που εξισορροπούν την μεγαλύτερη συμμετοχή της π.χ. στον ΦΠΑ. Στο ΗΒ ξοδεύονται και ποσά από διαρθρωτικά ταμεία και άλλες ευρωπαϊκές πολιτικές. Μεγάλη χαμένη στο διαζύγιο θα είναι η έρευνα, όπου

- ✓ Τον τρόπο αντικατάστασης πολιτικών όπου σήμερα δεσπόζει η ΕΕ: την Κοινή Αγροτική Πολιτική, τα περιφερειακά και διαρθρωτικά ταμεία, την πολιτική για το περιβάλλον, την πολιτική για την Έρευνα¹⁵.
- ✓ Την ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίων και την απειλή στον δεσπίζοντα ρόλο του Λονδίνου ως χρηματοοικονομικού κέντρου. Τις εξελίξεις στον τομέα κατοικίας.
- ✓ Την ελεύθερη διακίνηση εργαζομένων – το κατά πόσον μπορεί κάποιος πολίτης της ΕΕ να εργαστεί, π.χ. στο Λονδίνο χωρίς άδεια εργασίας. Το στάτους ατόμων που ήδη κατοικούν στην ΜΒ και Βρετανών στην ΕΕ.
- ✓ Την πρόσβαση φοιτητών σε Βρετανικά πανεπιστήμια και το ύψος των διδάκτρων.

Η περίοδος διαπραγμάτευσης είναι πιθανόν να οδηγήσει σε απαιτήσεις διατήρησης στενότερης σχέσης με την ΕΕ από τις φιλοευρωπαϊκές περιφέρειες: Η Σκωτία θα ξαναθέσει θέμα απόσχισης από τον Ηνωμένο Βασίλειο, προκειμένου να διατηρήσει την σχέση με την Ευρώπη. Η ειρήνη στη Βόρεια Ιρλανδία βασίστηκε στην ‘δημιουργική ασάφεια’ της κοινής συμμετοχής στην ΕΕ και των δύο τμημάτων του νησιού (Βόρειας Ιρλανδίας και Δημοκρατίας της Ιρλανδίας). Αυτό επέτρεψε την στενότερη σχέση Βορρά και Νότου (που θέλουν οι Καθολικοί) χωρίς να θέτει υπαρκτά προβλήματα εθνικής κυριαρχίας (που μετρούν για τους Προτεστάντες). Αν ο Βορράς αποχωρήσει από την ΕΕ, οι παλιοί διχασμοί είναι πιθανόν να γυρίσουν.

Από την **πλευρά της ΕΕ**, οι στενά οικονομικές επιπτώσεις περιλαμβάνουν το γέμισμα της τρύπας του προϋπολογισμού από την απουσία της ΜΒ, την πιθανή αναβάθμιση της Φρανκφούρτης ως χρηματοοικονομικό κέντρο¹⁶. Η λειτουργία της ΕΕ θα αλλάξει, με αναστελέχωση υπηρεσιών και αντικατάσταση Βρετανών υπαλλήλων (που έχουν σήμερα μεγάλη επιρροή στα ανώτερα κλιμάκια).

Οι πιο σημαντικές αλλαγές όμως θα προέλθουν από τις πολιτικές διεργασίες: Δύο αντίθετα σενάρια ήδη αναφέρονται. Το πρώτο είναι τάσεις χαλάρωσης της ΕΕ και υποχώρησης της ενοποίησης, προκειμένου να απαντηθούν οι ενστάσεις των ευρωσκεπτικιστών. Με άλλα λόγια, η Ευρώπη, ως αποτέλεσμα της αποχώρησης της Βρετανίας, θα γίνει ακριβώς αυτό που επεδίωκαν οι Βρετανοί πριν φύγουν... Το δεύτερο σενάριο αναφέρει ότι το σοκ της αποχώρησης μαζί με τη απουσία της πιο ισχυρής ευρωσκεπτικιστικής φωνής θα οδηγήσει σε μια αντίρροπη ‘συμμαχία των προθύμων’ – μια εμβάθυνση της ΕΕ για όσους θέλουν και μπορούν – δηλαδή μια Ευρώπη του σκληρού πυρήνα.

Το κρίσιμο ζήτημα από το οποίο θα εξαρτηθεί η πορεία της ΕΕ είναι η χημεία του Γαλλογερμανικού άξονα – ο οποίος είναι σίγουρο ότι θα κυριαρχήσει. Η επιτυχία του εξαρτάται από την πρόοδο στην εμβάθυνση της ΕΕ, και πρωτίστως της ευρωζώνης. Όλοι συμφωνούν ότι η ευρωζώνη, ως αποκλειστικά νομισματική ένωση, απαιτεί συμπλήρωση μέσω δημοσιονομικής, οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης. Το ουσιαστικό πρόβλημα προς επίλυση, όμως, είναι ότι υπάρχει διαφωνία για το τι θα έπρεπε να γίνει σε αυτές τις κατευθύνσεις. Μια κατ’ αρχήν συμφωνία για ενοποίηση απαιτεί ωρίμανση απόψεων για τα άλλα θέματα – που σήμερα μοιάζει εξωπραγματική. Η στάση σε τέτοια θέματα θα εξαρτηθεί και από τις στάσεις για γενικότερα ζητήματα όπως απόψεις για την παγκοσμιοποίηση αλλά και αντιδράσεις στις νέες γεωπολιτικές συνθήκες.

Η **μακρά περίοδος** κυριαρχείται από γεωστρατηγικούς παράγοντες, δηλαδή από το ποιο μοντέλο οικονομικής συνύπαρξης επιλέγεται για την νέα ισορροπία. Από την αισιόδοξη πλευρά υπάρχει η συνέχιση της σημερινής κατάστασης – παγκοσμιοποίηση υπό όρους στο πλαίσιο της ΠΟΕ. Από την άλλη, υπάρχει το ενδεχόμενο μιας αναβίωσης της κατάστασης προ του Α’ Παγκόσμιου Πολέμου με αντιμέτωπα στρατόπεδα, Ευρώπη, ΗΠΑ, Ρωσία, Κίνα. Η Βρετανία, βεβαίως, δεν έχει το ειδικό βάρος που είχε τότε, αλλά η αποχώρησή της από την ΕΕ θα αποδυναμώσει ένα πυλώνα, ενώ το πώς θα

Βρετανοί έχουν δεσπίζοντα ρόλο σε ευρωπαϊκά προγράμματα που θα απειληθεί. Εκεί θα μπορούσε να ακολουθηθεί το παράδειγμα του Ισραήλ που έχει ειδική σχέση στην Ευρωπαϊκή πολιτική για την Έρευνα.

¹⁵ Πολλά από τα θέματα που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα, και παρά την συνήθη παρανόηση, αφορούν το Συμβούλιο της Ευρώπης και δεν έχουν σχέση με την ΕΕ –π.χ. το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

¹⁶ Σήμερα μια ασφαλιστική εταιρεία που έχει άδεια λειτουργίας στο Λονδίνο αποκτά ‘διαβατήριο’ λειτουργίας στο σύνολο της ΕΕ. Μετά Brexit αυτό δεν θα ισχύει.

συμπεριφερθεί εκτός ΕΕ μπορεί να λειτουργήσει ως καταλύτης εξελίξεων. Στην μακρά περίοδο θα έπρεπε να συνεξεταστεί και το σενάριο διάλυσης της ΕΕ. Αυτονόμηση της Βρετανίας θα δημιουργήσει τις συνθήκες για μια πολυκεντρική Ευρώπη με περισσότερες (αλλά πιο ανασφαλείς) επιλογές για μικρότερες χώρες αλλά και μικρότερη επιρροή της ΕΕ στον περίγυρό της προς τη Μέση Ανατολή, την Αφρική και προς Ανατολάς.

Γ. Τι σημαίνει το Brexit για την Ελλάδα και τους Έλληνες; Πίνακας 2

Ενδεχόμενη αποχώρηση της Μ. Βρετανία από την Ευρωπαϊκή Ένωση θα απαιτήσει από την Ελλάδα μεγαλύτερη σαφήνεια στις δικές της σχέσεις με την ΕΕ. Μπροστά στην αστάθεια και ασάφεια του νέου περιβάλλοντος, η Ελλάδα θα είναι δυνατότερη αν ξέρει τι ακριβώς τι θέλει και πού το πάει. Οι δε προοπτικές της θα είναι σε κάθε περίπτωση καλύτερες όσα λιγότερα ανοικτά δικά της θέματα υπάρχουν. Οι γενικές αρχές αυτές ισχύουν σε όλους τους χρονικούς ορίζοντες, με διαφορετικό τρόπο στον καθένα. Ακολουθεί χαρτογράφηση των ειδικών συνθηκών, απειλών αλλά και, ενίοτε, ευκαιριών, κατά σειρά απομάκρυνσης του χρονικού ορίζοντα.

Το δημοψήφισμα *ήδη* δημιουργεί καταναγκασμούς για την Ελλάδα θέτοντας χρονικά ορόσημα στις διαπραγματεύσεις με την ΕΕ. Αυτές δημιουργούνται από τις εξελίξεις της κρίσης στην Ευρωζώνη αλλά και της προσφυγικής κρίσης ως εμβληματικών σημείων για την Βρετανική κοινή γνώμη στο 'τι σημαίνει ΕΕ'. Η Βρετανική κοινή γνώμη παρακολούθησε με μεγάλο ενδιαφέρον την άνοδο του ΣΥΡΙΖΑ, τις διαπραγματεύσεις και το δημοψήφισμα του 2015, αφού ήταν από καιρό γνωστό ότι θα ερχόταν και η δική τους σειρά. Αυτό εξηγεί την δημοφιλία του ΣΥΡΙΖΑ μεταξύ ευρωσκεπτικιστών της Αριστεράς αλλά και της Δεξιάς.

Η περίοδος του Σοκ θα οδηγήσει σε ανασφάλεια τους Έλληνες με δοσοληψίες με την ΜΒ: Εφοπλιστές, τραπεζίτες, start ups, εργαζόμενους, φοιτητές. Η αύξηση του συναλλαγματικού ρίσκου πιθανότατα σημαίνει απώλειες για Ελληνικά κεφάλαια. Από την άλλη όχθη της Μάγχης, τα ελληνικά αιτήματα θα εισακούονται πολύ δυσκολότερα, αφού η προσοχή θα μετατοπιστεί προς την ΜΒ. Το αν είναι λογικό να καταλαμβάνει η Ελλάδα τόσο μεγάλο τμήμα της προσοχής της ΕΕ θα αρχίσει να αμφισβητείται.

Ως προς τα διμερή της μεσοπρόθεσμης περιόδου διαπραγμάτευσης, η Ελλάδα μετά από 2 χρόνια θα αποκτήσει (και αυτή) βέτο για τη σχέση ΜΒ-ΕΕ. Η σχέση της όμως εξαρτάται καταλυτικά από το αν η ίδια παραμένει στην Ευρωζώνη (και αν αυτή δεν διαλυθεί). Ως μικρός εταίρος της Ευρωζώνης η Ελλάδα θα έχει μικρό μόνο μερίδιο στις άμεσες επιπτώσεις. Σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις θα έχουν φοιτητές και εργαζόμενοι. Ως προς τις κινήσεις κεφαλαίου, δυνατόν να ευνοηθούν καθώς η Βρετανία θα προσπαθεί να διεκδικήσει κεφάλαια. Αν κάποια στιγμή υπάρξει Grexit, τότε οι ελληνικές σχέσεις με την Βρετανία είναι πιθανόν να γίνουν στενότερες. Το παλιό ερώτημα αν το Grexit διατηρείται μόνο στο κοινό νόμισμα και δεν επεκτείνεται σε συνολική αναθεώρηση της συμμετοχής στην ΕΕ είναι σίγουρο ότι θα ξανατεθεί. Σε τέτοια περίπτωση, η ανάγκη εξεύρεσης μιας σχέσης Ελλάδας-ΕΕ θα εμπλακεί με την παράλληλη συζήτηση σχέσης ΜΒ-ΕΕ: η πρώτη θα αφορά αναγκαστική αποχώρηση, ενώ η άλλη εθελοντική. Και στις δύο περιπτώσεις, όμως, έχουμε το τέλος μιας μακροχρόνιας σχέσης.

Οι μεγάλες επιπτώσεις στην Ελλάδα θα προέλθουν από τις *δευτερογενείς* συνέπειες του Brexit. Παραδοσιακά και με μεγαλύτερη ένταση τα τελευταία χρόνια, η Ελλάδα είχε την τάση να προσπαθεί να εξαιρέσει τον εαυτό της και να αναζητεί ειδική μεταχείριση από την ΕΕ – η 'κουλτούρα του αστερίσκου'. Σε αντιδιαστολή με αυτό τίθεται μια επιχειρηματολογία που αντλεί από γενικές αρχές, συμπλέει έτσι με άλλες χώρες και μπορεί να μιλά (και) εξ ονόματός τους. Όσο η ΕΕ ασχολείται με την σχέση της με τη Μεγάλη Βρετανία, η συνήθης αναζήτηση εξαιρέσεων και ειδικής μεταχείρισης θα συναντήσει μεγαλύτερη δυσανεξία.

Πίνακας 2: Οι πιθανές επιπτώσεις πιθανού Brexit στην Ελλάδα και στους Έλληνες, ανα χρονικό ορίζοντα

Χρονικός ορίζοντας	Από διμερείς σχέσεις - Ελλάδα και η Μεγ. Βρετανία	Από πολυμερείς σχέσεις – Η Ελλάδα και η Ευρώπη
Το δημοψήφισμα (-23 Ιουνίου)	Η Ελληνική κρίση (ευρωζώνη/προσφυγικό) ως εμβληματική της ΕΕ Απρόσμενη δημοφιλία ΣΥΡΙΖΑ μεταξύ ευρωσκεπτικιστών	Χρονικά ορόσημα στις διαπραγματεύσεις – αναβολή αποφάσεων για χρέος Ανάγκη συμφωνίας για αξιολόγηση προ 24 Μαΐου
Το Σοκ: Αμεση επίπτωση (καλοκαίρι 16)	Ανησυχία σε άτομα με δοσοληψίες με ΗΒ: Εφοπλιστές, χρηματοοικονομικά, φοιτητές Αύξηση συναλλαγματικού ρίσκου £.	Η προσοχή της ΕΕ μετακινείται – μικρότερη υπομονή για ελληνικά αιτήματα Δυσκολότερη επίτευξη συμφωνίας. Προβληματισμός για ελληνικό ρόλο στην ΕΕ;
Η Διαπραγμάτευση (-τέλη 2018)	Μετά από 2 χρόνια η Ελλάδα αποκτά βέτο. Αν όχι Grexit: Μικρή επίπτωση σε ισοζύγιο πληρωμών Αναζήτηση υποκατάστατου για οικονομικές υπηρεσίες; Επί μέρους επιπτώσεις; Αρνητικές επιπτώσεις σε φοιτητές. Θετική σε κίνηση κεφαλαίου; Θετική για εφοπλιστικό κεφάλαιο Αβεβαιότητα στον τουρισμό Εξελίξεις στο Κυπριακό; Αν Grexit – αναζήτηση συνέργειας Διαπραγματεύσεις για μοντέλο σχέσεων με ΕΕ περιπλέκουν βρετανικές αναζητήσεις. Η Ελλάδα υποψήφια να ακολουθήσει έξοδο και από ΕΕ; Παρακολουθεί εξελίξεις με ενδιαφέρον.	Η ΕΕ ασχολείται κυρίως με ΗΒ και την αναζήτηση νέου μοντέλου λειτουργίας. Η Ελλάδα θα πρέπει να ελιχθεί και να φτιάξει συμμαχίες – μικρή πιθανότητα να εισακουστεί 'ειδική επιχειρηματολογία' . <i>Διαπραγματεύσεις χρέους – Μνημόνιο – Αδηλο μέλλον</i> ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΑ GREXIT??? Ανακατάταξη ισορροπιών εξαρτάται από διαπραγματευτική θέση της Ελλάδας – όσο υπάρχουν ανοικτά θέματα Αρνητικά - - - Εξαίρεση από σκληρό πυρήνα σίγουρη - Μοναχική ευρωπαϊκή μικρή χώρα ανάμεσα σε ευρωσκεπτικιστική ανατ. Ευρώπη - Επιπτώσεις από διάλυση ευρωζώνης μεγαλύτερες - Διαρθρωτικά πακέτα λιγότερο γενναιόδωρα Θετικά ++ - Αν πετύχει το ελληνικό πρόγραμμα θα είναι επίτευγμα ευρώπης - Πρόσδος μεταρρυθμίσεων μεγαλύτερη από (π.χ.) FR, IT, ES.
Η Μεσοπρόθεσμη κατάληξη (2018-2030)	<i>Εξαρτάται από μοντέλο σχέσεων. Η Ελλάδα θα ακολουθήσει την ΕΕ</i> Οικονομικά θέματα μικρής σημασίας για ΗΒ. Για Ελλάδα το ΗΒ σημαντική αγορά. Οικονομικές σχέσεις εξαρτώνται από την εξέλιξη της Αγγλικής οικονομίας σε σχέση με την ΕΕ. Ρόλος Ελλάδας σε Ανατολική Μεσόγειο (παλιός γεωστρατηγικός ρόλος MB);	Στενά οικονομικές: Μικρή αύξηση στη συμμετοχή στην ΕΕ Συζητήσεις για αλλαγές στα διαρθρωτικά ταμεία Διεκδίκηση κεφαλαίων για πρόσβαση στην ΕΕ Λειτουργία ΕΕ. η Ελλάδα αναζητεί στηρίγματα ΕΕ Πιο ομοιογενής. Κατεύθυνση εξαρτάται από ισορροπία Γερμανία/Γαλλία. Συκράτηση κεντρόφυγων τάσεων Αν Σενάριο χαλάρωσης ανάγκη να ενταχθεί σε κάποιο μπλοκ. Αν σκληρός πυρήνας η Ελλάδα απομακρύνεται. Εχει πιθανότητες το μπλοκ του Νότου;
Γεωστρατηγική: Η μακρά περίοδος	Επανάληψη δεσπόζοντος ρόλου ΗΒ στην Μεσόγειο απίθανη Αν αστάθεια αναζητεί κηδεμόνα.	Εφιάλτης η διάλυση της ΕΕ. Εξαρτάται από τη θέση της Τουρκίας στην μελλοντική ισορροπία.

Η γενική προτροπή αυτή θα συνδυαστεί και με ειδικές συνθήκες: το τέλος του Μνημονίου το 2018 και οι διαπραγματεύσεις για το χρέος θα συμπέσουν με το τέλος της βρετανικής διαπραγμάτευσης βάσει του άρθρου 50 για την MB. Η ατυχής σύμπτωση αυτή, σημαίνει ότι πιθανότητα να βρει η Ελλάδα συμπόνοια και κατανόηση είναι ακόμα πιο μικρή. Αν τότε η Ελλάδα έχει να επιδείξει χειροπιαστά επιτεύγματα και επομένως είναι σε θέση να ζητά την προέκτασή μιας πορείας που έχει ήδη εμπεδωθεί, θα έχει πολύ μεγαλύτερη τύχη να 'περάσει το δικό της'.

Έτσι, η διαπραγματευτική θέση της Ελλάδας, το πώς η Ελλάδα 'θα πλασαριστεί' στο νέο περιβάλλον, επιδεινώνεται όσο υπάρχουν ανοικτά θέματα, όποιο σενάριο και να επικρατήσει. Στα αρνητικά ενδεχόμενα είναι ότι, αν επιλεγεί ενδυνάμωση του σκληρού πυρήνα, η εξαίρεση της Ελλάδας μετά την εμπειρία της ελληνικής κρίσης, είναι παραπάνω από σίγουρη. Μεταξύ γενικά ευρωσκεπτικιστικών χωρών στην Ανατολική Ευρώπη η Ελλάδα θα παραμείνει γενικά υπερ της ενοποίησης, ενώ θα είναι εκτεθειμένη στην μικρότερη γενναιοδωρία των διαρθρωτικών προγραμμάτων μετά το 2020. Υπάρχουν όμως και μερικά θετικά ενδεχόμενα: Η επίδειξη επιτυχίας μετά τόσες προσπάθειες στην διάσωση της Ελλάδας θα χαρακτηριστεί ένα μεγάλο επίτευγμα της Ευρώπης (με αντίστροφο τρόπο με την αποτυχία του ως επιχείρημα σκεπτικιστών). Αυτό ίσως σημαίνει κάποια χείρα βοήθειας. Αν η Ευρώπη επιλέξει τον δρόμο των μεταρρυθμίσεων, το ότι η Ελλάδα (με μισή καρδιά) είναι πιο προχωρημένη σε αυτές από την Γαλλία, την Ιταλία και την Ισπανία κάποια στιγμή θα μετρήσει.

Ως προς την μακρά περίοδο, η αναβίωση της Αγγλικής κυριαρχίας στην Μεσόγειο είναι απίθανη, αν και η MB θα παραμείνει μεσαίος παίκτης που θα διεκδικήσει (πιθανώς με τις ΗΠΑ) επιρροή σε ένα ενδεχόμενο ασταθές περιβάλλον. Το σενάριο διάλυσης της ΕΕ θα είναι εφιαλτικό για την Ελλάδα, αφήνοντάς την τελειώς εκτεθειμένη σε μια γενικά εχθρική γειτονιά. Το ποιον ρόλο θα παίξει η Ελλάδα εξαρτάται από αντιδράσεις στην θέση της Τουρκίας. Το καλύτερο είναι η μακροημέρευση της ΕΕ και ενσωμάτωση σε αυτή της Τουρκίας. Το χειρότερο θα ήταν αναβίωση του 1895, με την Τουρκία να συμμαχεί με την Γερμανία (ή την κεντρική Ευρώπη) και την Ελλάδα να αναζητεί αγωνιωδώς στηρίγματα σε άλλες περιφερειακές δυνάμεις – αν υπάρχουν.

Γυρίζοντας στα καθ'ήμας, πόσο είναι πιθανόν η αποχώρηση της Αγγλίας από την ΕΕ να αναβιώσει την παλιά εικόνα που είχαμε για αυτήν στην Ελλάδα; Τη δεκαετία του 1930, η Αγγλική προέλευση ήταν εγγύηση ποιότητας: το παλαιομοδίτικο 'Μέγκλα', που σημαίνει άπιαστη ποιότητα, είναι παράφραση του 'Made in England'. Η παγκοσμιοποίηση έχει ισοπεδώσει αυτό και επιστροφή του είναι απίθανη. Τη δεκαετία του 1970, αντιθέτως, η Οξφορντ Στρητ ήταν ο παράδεισος του shopping των Ελλήνων. Αυτό ήταν αποτέλεσμα: (α) χαμηλής ισοτιμίας της λίρας απέναντι στην δραχμή, (β) υψηλών δασμών ιδίως σε ρουχισμό και είδη πολυτελείας στην Ελλάδα και (γ) αυξημένης αγοραστικής δύναμης των Ελλήνων που δεν εύρισκε πώς να ξοδευτεί στο εσωτερικό. Ο συνδυασμός από (σχετικά αποτυχημένο) Brexit και ένα (σχετικά επιτυχημένο) Grexit, θα μπορούσε και πάλι να οδηγήσει караβάνια Ελλήνων προσκυνητών σε κάτι που θα τους θυμίζει τις παλιές καλές μέρες – σαν αυτές που είχαμε πριν το 2009 στην Ελλάδα...

Δ. What's in a letter? Brexit και Grexit

Ένα γράμμα μόνο χωρίζει το Brexit από το Grexit. Το βρετανικό ενδιαφέρον για την Ελλάδα το 2015 αναζητούσε οιωνούς και ενδείξεις για το δικό τους θέμα. Η ταύτιση των δύο θυμίζει το ηρωικό 1940 όταν η Ελλάδα ήταν ο μόνος σύμμαχος της Βρετανίας ενάντια σε μια γερμανοκρατούμενη Ευρώπη. Ο παραλληλισμός είναι προφανώς επιφανειακός, αλλά το ερώτημα είναι πραγματικό και αγωνιώδες: αυξάνει το Brexit την πιθανότητα του Grexit;

Τα δύο πράγματα προφανώς και δεν συνδέονται αυτόματα. Το ένα έχει να κάνει με ζητήματα κυριαρχίας και το άλλο με την δυνατότητα συμμετοχής σε μια (ημιτελή) νομισματική ένωση. Όμως, το Brexit αυξάνει την αβεβαιότητα και έτσι πολλαπλασιάζει τους κινδύνους μιας ήδη επικίνδυνης πορείας. Το σίγουρο είναι ότι ένα καράβι με χαίνοντα ρήγματα είναι πιο δύσκολο να επιβιώσει στην καταιγίδα. Όσο πιο γρήγορα κλείσουν τα ανοικτά μέτωπα με την Ευρώπη, τόσο πιο αποτελεσματικά

θα συμμετέχει η Ελλάδα στις συζητήσεις από τις οποίες θα εξαρτηθεί το μέλλον της. Ορισμένοι ίσως πούν ότι η αναστάτωση στην ΕΕ και η δυνατότητα να θέσει βέτο η Ελλάδα στις συνεννοήσεις MB-ΕΕ θα μπορούν αν αξιοποιηθούν για την προώθηση ελληνικών θέσεων. Όμως, μαζί με την Ελλάδα βέτο θα αποκτήσουν όλες οι χώρες – από την Εσθονία ως την Μάλτα – με αποτέλεσμα η αξία του βέτο να εκμηδενιστεί.

Η ανάγκη γρήγορης επίλυσης των ελληνικών θεμάτων έχει ήδη εμφανιστεί: αν η διαπραγμάτευση για την πρώτη αξιολόγηση του 3^{ου} Μνημονίου είχε κλείσει τέλη Οκτωβρίου η κατάληξη θα ήταν διαφορετική από το αν αυτή κλείσει τον Μάιο ή (ακόμη χειρότερα) τον Ιούλιο. Αυτό δεν μετράται μόνο σε επιπλέον μέτρα, ούτε σε μικρότερη ρευστότητα για ελληνικές επιχειρήσεις, αλλά κυρίως σε περαιτέρω απώλεια αξιοπιστίας. Η αξιοπιστία και το κύρος είναι αυτό που θα μετρήσει στο ζοφερό μετά Brexit τοπίο.

Πέραν από το ενδεχόμενο μονομερούς Grexit, οι κίνδυνοι θα προέλθουν από τις γενικότερες εξελίξεις στην ΕΕ. Η βρετανική οικονομική σκέψη για τη λειτουργία των αγορών ήταν το πρότυπο που χρησιμοποίησε η ΕΕ προκειμένου να ρυθμίσει τις οικονομικές δοσοληψίες στην ενιαία αγορά. Η ανάπτυξη της ΕΕ από το 1980 κύλισε στις ράγες της Βρετανικής φιλελεύθερης οικονομικής σκέψης, και όχι σε αυτές του Γερμανικού ordoliberalism ή του Γαλλικού ενδεικτικού προγραμματισμού. Όσο και αν αυτό δεν ήταν αντιληπτό στην ίδια την Αγγλία, η επιρροή της στην εξέλιξη της ΕΕ ήταν καταλυτική και διαμόρφωσε τον καμβά στον οποίο διευθετήθηκαν οι Γαλλογερμανικές και όχι μόνο σχέσεις. Η αφαίρεση από την Ευρώπη των εμπνευστών του μοντέλου αυτού θα μετρήσει αρνητικά. Αποχώρηση της Βρετανίας διατρέχει τον κίνδυνο να ανατρέψει το οικονομικό consensus, χωρίς όμως να είναι εμφανές τι θα μπει στην θέση του. Διχογνωμίες για το τι δέον γενέσθαι, δηλαδή, μπορεί να αποτελέσουν την θρυαλλίδα εξελίξεων με απρόβλεπτη κατάληξη.

Στις εξελίξεις αυτές η Ελλάδα θα βρίσκεται σε μια παράδοξη θέση. Ιδεολογικά η κρατικίστικη αντίληψη της ελληνικής πολιτικής τάξης προΐδεάζει για σύνταξη με το πιο παραδοσιακό σοσιαλδημοκρατικό στρατόπεδο. Ίσως, όμως πρέπει να το δούμε διαφορετικά: Διότι υπάρχει ένα πειστικό επιχείρημα ότι τα ελληνικά συμφέροντα, ως χώρας με μικρό ειδικό βάρος και επιρροή, εξυπηρετούνται καλύτερα από συμμετοχή σε ανοικτές αγορές που λειτουργούν με διαυγείς κανόνες. Αυτό οδηγεί στην συμπαράταξη με άλλες μικρές ανοικτές οικονομίες. Αφού στη πολιτική διαπραγμάτευση για εξαιρέσεις δεν θα έχουμε πέραση, οφείλουμε να στραφούμε σε οικονομική διαπραγμάτευση για κανόνες γενικής εφαρμογής. Η επίκληση αυτών των κανόνων, αλλά πάνω από όλα η εμπέδωσή τους στην εσωτερική οικονομική πορεία, θα επιτρέψει την σύμπλευση με άλλες μικρές χώρες με φιλοευρωπαϊκό προσανατολισμό, αλλά και με την Κομισιόν ως υπέρμαχο της ευρωπαϊκής νομιμότητας. Αν, επιτέλους, καταφέρει να επιλύσει τα εσωτερικά της προβλήματα και καταλήξει σε ένα μεταμνημονιακό μοντέλο ανάπτυξης, η Ελλάδα θα είναι σε 'δώσει φωνή' και σε άλλες χώρες και έτσι να δημιουργήσει μια κρίσιμη μάζα χωρών υπέρ της συνέχισης του μεγάλου ευρωπαϊκού ιστορικού πειράματος.

Έτσι καταλήγουμε σε μια παράφραση της Αλίκης στην χώρα των θαυμάτων: για να μη χαθείς, οφείλεις να ξέρεις πού θέλεις να πας.